

◆◆◆ MÉSZÁROS ANDOR

A brünni Püspöki Szeminárium és a cseh és a szlovák nemzeti mozgalom kapcsolatai az 1830-as évek derekán*

A 18. század utolsó évtizedeitől születtek meg a közép-európai térség egymásra figyelő és egymással versengő nemzeti mozgalmi. E párhuzamosan fejlődő nemzeti mozgalmak egymástól is inspirálva dinamizálódtak a 19. század első felében, hozták létre a modern nemzeti intézmények szerteágazó rendszerét. Tanulmányomban a cseh–szlovák–magyar háromszög vonatkozásában kívánom ismertetni e párhuzamosság, vetélkedés egy kevésbé ismert példáját, a nemzeti nyelvű nyilvános könyvtári mozgalom egymásba kapcsolódó mintáit.

A brünni Püspöki Szemináriumban 1832-ben jött létre Morvaország első, kifejezetten cseh nyelvű és cseh, szláv szempontú köteteket gyűjtő, nyilvános könyvtára. Szlovák vonatkozású köteteit a könyvtárat alapító František Cyril Kampelík a Magyarországon szlovák kölcsönkönyvtárat létrehozó, rendkívül aktív kultúraszervezőtől, Fejérpataky Gáspártól, Gašpar Fejérpataky-Belopotockýtól kapta, akivel közvetlenül a brünni könyvtár alapítása előtt, magyarországi utazása során kötött ismeretséget. Belopotockýt 1829-ben, saját könyvtára létrehozásakor, minden bizonnyal a magyar közkönyvtári mozgalom inspirálta. Hiszen alig három évvel korábban, 1826-ban indult meg Magyarországon – Festetics László kezdeményezésére – a magyar vonatkozású történeti, jogi és földrajzi műveket gyűjtő megyei és városi „nemzeti könyvtári” mozgalom.¹

Levelezése tanúsága szerint a harmincas évek elején az 1832–1836-os pozsonyi reformországgyűlés 1834-es nyelvi határozata, a magyar nemzeti mozgalom sikere a morvaországi könyvtári mozgalom kezdeményezőjével történő szorosabb kapcsolatfelvételre sarkallta Belopotockýt. Még ebben az évben a cseh nemzeti mozgalomhoz utat kereső szlovák nemzeti mozgalom-

* Elhangzott a Käfer István tiszteletére rendezett ünnepi konferencián (Budapest, 2015. június 5.). Az előadás szerkesztett változata.

¹ CSAPODI Csaba – TÓTH András – VÉRTESY Miklós, *Magyar könyvtártörténet* (Budapest 1987), <http://mek.oszk.hu/03100/03159/html/csapod17.htm> (letöltve: 2016. április 3.).

hoz, elsősorban a kollári irányzathoz köthető munkákat juttatott el a cseh nemzeti ébredés fontos morvaországi intézményét létrehozó Kampelíkhez, a brünni katolikus teológia harmadéves hallgatójához.²

Az első nyilvános morvaországi cseh közkönyvtár ugyanis az addig szinte kizárólagosan latin és német nyelvű intézményként működő brünni Püspöki Szemináriumban nyílt meg az 1830-as évek elején. Ez a mozzanat a cseh nyelvi és nemzeti mozgalom iránt rokonszenvvel forduló František Antonín Gindl brünni püspöksége időszakának (1831–1841) kezdetéhez kötődik. Ő tette az 1805-ben alapított brünni Püspöki Szemináriumot fokozatosan a cseh nemzeti mozgalom fontos morvaországi központjává. Éppen Gindl püspökségének első évében kezdte meg teológiai tanulmányait a könyvtár alapítója, a később a cseh nemzetébresztők közül az egyik legkalandosabb életutat bejárta František Cyril Kampelík.³

Kampelík teológiai tanulmányait megelőzően műszaki és jogi tanulmányokat is folytatott, de végül a bécsi egyetem orvosi karát végezte el, és szinte egész életében orvosként is működött, kezdetben Bécsben, majd a csehországi Litomyšlben és Mšenoban, 1846-tól pedig Prágában. Itt, az ír mintára, prágai radikális értelmiségiekből szerveződött asztaltársaság, a Repeal Egylet tagjaként részt vett az 1848-as év forradalmi megmozdulásaiban és a prágai Szláv Kongresszuson. 1848 júniusában Příbramban még önkéntesek hetvenfős kis csapatát is összeverbuválta, de felkelői, a császári csapatokkal szembekerülve harc nélkül, azonnal megadták magukat. Emiatt rövid időre emigrációba is kényszerült, majd – amnesztiáját követően – a cseh tartományokba visszatérve a neoabszolutizmus idején mellőzöttek, vidéki orvosként élt a Hradec Králové-i kerületben.

1861-ben, a tartománygyűlési választásokon próbált meg – sikertelenül – visszatérni a politikai életbe. Bár a politikai színtéren ekkor kudarcot vallott, elméleti gazdasági szakemberként mégis sikerült maradandót alkotnia, mivel még ugyanebben az évben megjelentette 1856-ban írt *Spořitelny po farských kollaturách orbě, řemeslu ze svízelnú pomohou* (A takarékszővetkezetek a plébániai birtokokon kisegítik a bajból a földművelést és az ipart) című gazdasági művét, a plébániai területek gazdálkodásának megújításáról, helyi takarékszővetkezetek alapításáról.⁴ E kiadvány ugyan saját idejében még meglehetősen visszhangtalan maradt, amikor azonban a Raiffeisen-féle takarékpénztárak a cseh tartományokban is elterjedtek, alapvetően Kampelík eredeti elképzelései-

² A tanulmány alapjául szolgáló levéltári forrásokat az OTKA NN 107667 számú, „Hungarikumok a Cseh Irodalmi Múzeum levéltárában” című pályázat keretében végzett levéltári kutatások során tártuk fel. A kutatás az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Szláv és Balti Filológiai Intézetében, a Cseh Irodalmi Múzeum, a Památník národného písennictví levéltárával kialakított együttműködés keretében zajlik.

³ DOHNAL, Přemysl, *Úloha augustiniánského kláštera na Starém Brně v kulturním a politickém životě Moravy v 19. století*, in *Sacra* (2003) 1/66-67.

re épülve jött létre a hálózatuk, és cseh területen, a nevére utalva, kampelickáknak nevezték a vidéki kis takarékpénztárakat. Kampeliket a 20. század első felében már a modern cseh gazdaságtan egyik megalapozójaként tisztelték, közgazdasági művei, halálának ötvenedik évfordulóján, gyűjteményes kiadásban is megjelentek.⁵

František Cyril Kampelík, a 19. század harmincas éveinek elején, brünni évei alatt, tudatosan készült a nemzeti elkötelezettségű papi pályára. A brünni szemináriumban nemcsak nyilvános könyvtárát rendezte be, hanem a cseh nyelvű oktatást is igyekezett fejleszteni, cseh nyelvórákat és cseh retorikai szemináriumokat is tartott társainak. Kampelík a morvaországi nemzeti mozgalmat lelkesen és bőkezűen támogató, múzeumi gyűjteményalapító teológus, Bedřich Silva-Tarouca gróf köréhez tartozott,⁶ így olyan jelentős személyiségekkel együtt végezhetett teológiai tanulmányait, mint a híres népdalgyűjtő František Sušil vagy a század végén a munkáskérdéssel foglalkozó teológus, Matěj Procházka.

Kampelík a kezdetektől programszerűen törekedett arra, hogy a brünni teológiát a morvaországi kulturális nemzetébresztés központjává tegye. A cseh nemzeti mozgalom első olyan tagja volt, aki tudatosan szoros kapcsolatok kiépítését célozta szlovák kortársaival, kísérletet tett a cseh és a szlovák nemzeti mozgalom összekapcsolására.⁷ Munkásságára Ján Kollár is hamar felfigyelt, akinek meghívására első éves teológiahallgatóként 1832-ben Kampelík Pestre utazott, majd még ugyanezen év nyári szünetében bejárta Magyarország szlovák lakta északi vidékeit, megismerkedve a katolikus, Bernolák-féle mozgalom és az evangélikus, Kollárhoz kötődő szlovák mozgalom fontosabb tagjaival, többek között Karol Kuzmányval, Jonáš Záborskýval, Belopotockýval és másokkal. Kollárral ettől kezdve élénk levelezést folytatott,⁸ a *Slávy dcera* kései kiadásában Kollár a szláv paradicsom, a Lethe alakjai között, a 73. szonettben, a morva nemzetébresztők felsorolásában is megemlékezett róla.⁹ Kampelík magyarországi útjáról leveleiben tájékoztatta a cseh nemzeti mozgalom legfontosabb prágai képviselőit, felszólítva őket szorosabb kapcsolatok kialakítására, szorgos levelezésre a szlovák mozgalom, mindenekelőtt a Bernolák-féle irányzat tagjaival. Igyekezett tehát, igaz kevés sikerrel, az irodalmi nyelvi elkülönülés miatt a szlovák mozgalmat idegenkedve szemlélő cseh nemzetébresztők figyelmét felkelteni a szlovákság iránt.¹⁰ Ebben az időszakban maga is elkezdett nyelvészeti kérdésekkel foglalkozni. A morva

⁴ KAMPÉLIK, František Cyril, *Spořitelny po farských kollaturách orbě, řemeslu ze svizelí pomohou. „Co jednomu nemožno, to všem dohromady snadno.“* (V Hradci Králově 1861).

⁵ *Spisy Kampelíkovi* (V Praze 1922).

⁶ KADLEC, Jaroslav, *Přehled českých církevních dějin 2* (Řím 1987) 189.

⁷ Kočí, Josef, *České národní obrození* (Praha 1978) 369.

⁸ Kollár, Jan Kampelíkovi Františku Cyrilovi 8 dopisů z let 1832-1843, PNP Fond Kampelík F. C. 17-25, 13/86., Kampelík František Cyril Kollárovi Janovi (Výtahy z dopisů Kampelíka F. C.

nyelvi szeparatizmus egyik fontos képviselőjeként František Dobromysl Trnkával és a brünni szeminárium nagy hatású teológusával, Vincenc Pavel Žákkal közösen kiadta a cseh irodalmi nyelv morvaországi változatának leíró nyelvtanát és helyesírását, moravizmusokkal és szlovakizmusokkal megújítva. Könyvük minden bizonnyal a brünni szeminárium cseh nyelvoktatási tankönyveként készült. E törekvést azonban a kortársak, köztük František Palacký is, rendkívül elutasítóan fogadták, Kampelíket pedig a cseh nemzeti mozgalomtól elforduló és Kollár felé közelítő, önálló morva, elsősorban nyelvi mozgalom kezdeményezőjének tartották.¹¹

Kampelík tehát még másodéves teológusként, 1832-ben hozta létre a brünni Püspöki Szeminárium cseh könyvtárát, amely az egyik első morvaországi nyilvános cseh könyvtár lett. A könyvtár gyűjteményét tudatosan bővítette csehországi, morvaországi és magyarországi szlovák vonatkozású kötetekkel. 1833. november 15-én fordult levélben a Liptószentmiklóson 1829-től szlovák kölcsönkönyvtárát üzemeltető,¹² széleskörű kapcsolatokkal rendelkező Fejérpataky-Belopotocký Gáspárhoz, hogy szlovák vonatkozású könyveket kérjen tőle könyvtára számára.

Fejérpataky-Belopotocký 1834-ben írt válaszevelet František Cyril Kampelíknak,¹³ a brünni szeminárium hallgatójának, amelyben felsorolja azt a 21 tételnyi könyvet, nyomtatványt, amit kérésére a brünni könyvtárnak összegyűjtött és Jakub Unger könyvkereskedővel elküldetett.

A 21 tétel a következő művekből állt: „1. *Kocourkowo, anebo: Gen abychom w hanbě nezůstali* 2. ... 3. *Třasořitka* 4. *Oda na Odchod Šafarikuw od Kollára* 5. *Řeč oltárný před Zpovědj a Wečerj Páně od Kollára* 6. *Gako my tuto našj ew. sl. Girkew rozmnožowati můžeme a máme?* 7. *Sl. Blahy Kázany w sl. den Wstoupenj Páně* 8. *Sl. Blahy Kázany w Neděli Sto dušnj* 9. *Sl. Blahy Kázany při posvěcenj chrámu grkwe Stybské* 10. *Kollara Kázany při slawnostech Welikonočnjch* 11. *Wlastenského Kalendáře 1830. 1831. 1832. 1833 a 1834 ročnj béhy spolu swazané* 16. *Paměti Gelšawské a Muranské s obrazem od Pavla Tomášjka sepsané* 17. *Seleczenyho Wšelico pro myslitné rozweselenj* 18. *Jana Krmanna Wýtah z Statystryky, Práwa a z Geografii Uherské* 19. *Hodnowěrné Wyspánj Země Swaté Kananegské od Adama Chaloupky. Dwě čascky s mappou* 21. *Daniele Krmanna Nábožné Arye s Notami.*”¹⁴

Kollárovi Janovi, 18 dopisů z let 1831-1835 PNP Fond Kampelík F. C. 64, 13/86.

⁹ KOLLÁR, Ján, *Slávy dcera* (V Praze 1862) 253.

¹⁰ Kočí 369-370.

¹¹ *Spisy Kampelíkovy* 14-16; STICH, Alexandr, *O spisovné moravštině a jiných „malých“ jazycích*, in *Naše řeč* 83 (2000) 5/260-264. Kampelík haláláig ezt a nyelvváltozatot használta.

¹² FERIANČEKOVÁ, Marcela, *História a súčasnosť verejnej knižnice v Liptovskom Mikuláši*, in *Ročenka Sdružení knihoven České republiky. Kolokvium českých, moravských a slovenských*

A küldeményhez Belopotocký még hozzátette Kampelik nála hagyott, kiadásra váró útleírásainak kéziratát és térképeit is. A jegyzék első tagja Ján Chalupka 1830-as vígjátéka, a „Kocúrka, avagy, hogy szégyenben ne maradjunk” című, a korszakban rendkívül népszerű darab volt, bizonyosan nem véletlenül, hiszen a szlovák színháztársaság megteremtőjének is tartott Belopotocký éppen e mű bemutatójával alapította meg műkedvelő színtársulatát.

A könyvek további jegyzékéből jól látható, hogy Kampelik nem felekezeti, hanem nemzeti szempontból válogatta könyvtárába a köteteket, és elsősorban a csehhez közel álló, ahhoz kapcsolódó műveket igyekezett könyvtárába beszerezni. Minden bizonnyal azért is, hogy nyelvi elképzeléseit ezekkel is alá tudja támasztani. A listán Chalupka másik, „Barázdabillegető” című darabja és a Kollártól távozó Šafarikról írott óda is szerepel. Néhány evangélikus prédikáció mellett Belopotocký elküldte még Brünnbe saját hazafias kalendáriumának több kiadását, Ján Ferjentsik „Jolsvai és Murányi emlékek” című művét Pavol Tomášik képeivel, valamint Ferdinand Selezzeny szatirikus költeményeinek gyűjteményét. A könyvlista végén Ján Krmann Gömör megyei evangélikus lelkész verses magyarországi statisztikája, jogi és földrajzi leírása, Adam Chalupka „A Kánán földnek hiteles leírása” című munkája és Daniel Krman kottával ellátott egyházi énekgyűjteménye szerepel.

Belopotocký levelének ezt követő részei is rendkívül figyelemreméltók, hiszen jól mutatják azt, hogy a morvaországi cseh mozgalom a 19. század első felében milyen erősen kötődött a magyarországi szlovák művelődési törekvésekhez, és a magyar nemzeti mozgalom dinamikája milyen erős hatással volt erre az irányzatra. A levél következő része ugyanis óva intve hívja fel Kampelik figyelmét arra, hogy az 1832-36-os pozsonyi országgyűlésen a magyar nyelv és irodalom fejlesztése milyen lelkes támogatókra lelt, elsősorban az alsótáblán, de végül a felsőház tagjai, a főrendek között is.¹⁵ A főrendek között ugyanis olyan pártfogók álltak a nyelvkérdés ügye mellé az országgyűlésen, mint Széchenyi István és Wesselényi Miklós, így – hosszas vitát követően – a főrendi tábla tagjai is elfogadták a magyar nyelv használatára vonatkozó javaslatot.¹⁶ A magyar nyelv ügyének támogatói a vita során ugyan elsősorban a polgárosodás nézőpontjából érveltek, az országgyűlésen azonban az is felmerült, hogy a magyar nyelv közjogi pozíciószerzésére válaszul majd a hazai nemzetiségek is fel fogják vetni saját nyelvük helyzetének kérdését, és még inkább saját irodalmuk, illetve nyelvük gondozása felé fognak fordulni.

bibliografov 2004 (2005) 15-16.

¹³ Fejérpataky Kašpar Kampelikovi Františku Cyrilovi I dopis z roku 1834 PNP Fond Kampelik F. C. 15, 13/86.

¹⁴ Uo.

¹⁵ Uo.

¹⁶ VELIKY János (szerk.), *Polgárosodás és szabadság*, (Budapest 1999) 78.

E gondolat kapcsán vetette fel levelének végén Belopotocký, hogy a cseh és a szlovák művelődési mozgalom összekapcsolásának magyarországi, pesti propagátora Michael Godra (Michaël Ğodra) lehetne, aki ekkor már ismert volt mind a cseh, mind a magyarországi szlovák értelmiségi körökben.¹⁷ Jénai egyetemi tanulmányait¹⁸ követően kapcsolódott be a szlovák nemzeti mozgalomba. Pavel Josef Šafaríkkal és Juraj Rohoň költővel, evangélikus lelkésszel közösen a vajdasági Glozsánban (Dunagálos) megalapította a Societas Slavica nevű, rövid életű irodalmi társaságot. Godra 1834 őszétől 1836-ig Pesten élt, a *Zora almanach* szerkesztőjeként működött, és részt vett a Spolek milovníkov řeči a literatury slovenskej (A Szlovák Nyelv és Irodalom Barátainak Társasága) munkájában is. A *Zora almanach*ban cseh nyelven és a Bernolák-féle szlovák irodalmi nyelven jelentetett meg írásokat.¹⁹

Belopotocký a cseh–szlovák–magyar egymásra hatásban gondolkodva úgy vélte, hogy a sikeres magyar nemzeti mozgalom hívei, a „magyarománok” elensúlyozására csakis cseh–szlovák összefogással van lehetőség. Véleménye szerint a fiatal és energikus, még a szlovák mozgalom egyetlen szárnyához sem kötődő Godra lehet az egyetlen olyan személyiség Magyarországon, aki képes lenne egy cseh–szlovák (česko-slovenský) folyóirat kiadására, amely a szlovák mellett a cseh nemzeti mozgalom eredményeit is népszerűsíthetné.²⁰

Ez az elképzelés azonban végül mégsem valósult meg. Godra 1836-ban Újverbászra költözött, a cseh és a szlovák nemzeti mozgalom közeledésére tett kísérlet pedig ekkor még sikertelen maradt, Kampelík kezdeményezése nem talált visszhangra cseh kortársai körében. Az általa alapított könyvtár még egy évtizeden át, 1844-ig működhetett zavartalanul, lehetett a morvaországi cseh művelődési mozgalom fontos központja. František Antonín Gindl utódja, a nemzeti mozgalom iránt kevesebb türelmet tanúsító, a mozgalom több követőjével is konfliktusba kerülő Antonín Arnošt Schaffgotsche püspök működésének kezdetén viszont, gyűjteményének „káros” tartalma miatt, a nyilvános könyvtárat is bezárták,²¹ így Kampelík brünni alapítása csak rövid, ám érdekes epizódja lett a közép-európai nemzeti és nyelvi mozgalmak kapcsolatainak.

¹⁷ Godrát a Cseh Nemzeti Múzeum folyóirata, a *Časopis společnosti Wlasteneckého muzeum w Čechách* 4 (1830) 1/487 is előfizetői sorában említi, a magyarországi Kulpinban élő nevelőként, és *Nápisý* (Feliratok) címmel rövid költeményeit is közli (uo. 156).

¹⁸ MOKOS Gyula (összeáll.), *Magyarországi tanulók a jénai egyetemen*, (Budapest 1890) 80. Az egyetemi anyakönyv szerint a Hont megyei Bátor (Bathovia) született.

¹⁹ ŠAKTOROVÁ, Helena, *Michal Godra, kultúrny dejatel', básnik, jazykovedec, publicista, učitel' (nar. 24. januára 1801 Bohunice – zom. 1. marca 1874 Bački Petrovac, Srbsko)*, in *Knížnica* 15 (2014) 1/64-65.

²⁰ Fajérpataky Kašpar Kampelíkovi Františku Cyrilovi I dopis z roku 1834 PNP Fond Kampelík F. C. 15, 13/86.

²¹ *Spisy Kampelíkovy* 16.